

Яковенко Н.Л.*

ПОЗИЦІЯ ВЕЛИКОЇ БРИТАНІЇ В ООН ЩОДО ПРОБЛЕМ ДЕКОЛОНІЗАЦІЇ ТА ЗАХИСТУ ПІДЛЕГЛИХ ТЕРИТОРІЙ

В статті йдеться про складну позицію Сполученого Королівства в ООН щодо вирішення проблем деколонізації через неоднозначне сприйняття державою тих процесів, що розвивалися в світі після Другої світової війни. На прикладі індо-пакистанського конфлікту та південноафриканської проблеми показана роль Британії в ООН щодо врегулювання конфліктів, які мали місце в її колишніх підлеглих територіях. Здатність Британії до захисту своїх територій продемонстрована під час Фолкленської війни 1982 р., де ООН виявилася неспроможною попередити розгортання збройного конфлікту між двома її членами.

Ключові слова: ООН, деколонізація, підлеглі території, конфлікт, Фолклендські війна.

В статье показана неоднозначная позиция Соединенного Королевства Великобритании в Организации Объединенных Наций в процессе решения ООН проблем деколонизации после Второй мировой войны. На примере урегулирования индо-пакистанского конфликта и южноафриканской проблемы показана роль Великобритании в ООН в разрешении конфликтов в бывших зависимых владениях СК. Готовность Великобритании к защите своих территорий продемонстрирована во время Фолклендской войны 1982 г., где ООН не удалось предотвратить развитие военных действий между двумя членами Организации.

Ключевые слова: ООН, деколонизация, зависимые территории, конфликт, Фолклендская война.

The article tells about the UK complicated position in the UNO concerning its regulation of decolonisation processes which took place after the World War II. Conflicts in South Africa, India and Pakistan were the ones for Britain to demonstrate its capability to settle down armed conflicts in former dependencies. The same was done during the 1982 Falklands War when the UNO appeared to be unable to prevent hostilities between the two UN member-states.

Key words: UNO, decolonization, dependencies, conflict, Falklands War.

Проблема деколонізації виступила свого часу одною з найважливіших проблем в діяльності ООН. Впродовж перших 15 років діяльності ООН, за часів існування величезних колоніальних імперій, в Організації згуртовано діяли односторонці в особі держав-метрополій, де помітну роль відігравала Велика Британія. Для Великої Британії, як найбільшої в світі колоніальної держави, проблема деколонізації виглядала дуже гострою і актуальною. Не випадково, що саме Велика Британія на установчій конференції в Сан-Франциско

* доктор історичних наук, професор кафедри міжнародних організацій і дипломатичної служби Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка

запропонувала варіант проекту Розділу XII Статуту ООН, присвяченого міжнародній системі опіки. Згідно з положеннями названого розділу, основні завдання системи опіки полягають у тому, щоб «сприяти політичному, економічному й соціальному прогресу населення територій під опікою, його поступу в галузі освіти і його прогресивному розвитку в напрямку до самоврядування або незалежності, як це може виявитися відповідним для специфічних умов кожної території та її народів і маючи на увазі вільно виражене бажання цих народів, і як це може бути передбачено умовами кожної угоди про опіку» [1]. Як буде показано нижче, позиція Сполученого Королівства щодо проблем деколонізації характеризувалася певними протиріччями та непослідовністю.

Загалом Розділи XI–XIII Статуту ООН, присвячені майбутньому колоніальних та залежних територій, містять ті принципи, які впродовж тривалого часу вже існували в Британській імперії. З утворенням Комітету щодо інформації про несамоурядні території в 1946 р. (резолюція 66 (I) від 14 грудня 1946 р.) Британія увійшла до його членів. Водночас Британія заперечувала пропозиції щодо розширення діяльності Комітету, аргументуючи свою позицію тим, що, згідно зі Статутом, владні держави не зобов'язані надавати ООН інформацію політичного характеру щодо положення в своїх колоніальних володіннях. Разом з іншими колоніальними державами Британія виступала проти резолюції Генеральної Асамблеї 742 (VIII) від 27 листопада 1953 р., яка передбачала право за Асамблеєю вирішувати, чи готова та чи інша територія до самоврядування. Так, Британія підтримувала Голландію в індонезійському питанні, яке впродовж 1946–1949 рр. стояло на порядку денному Ради Безпеки; неодноразово Британія голосувала проти резолюцій щодо надання незалежності Алжиру – аж до 1959 р.

Британські представники засуджували систему апартеїду в Південній Африці, хоча намагалися представити расову політику ПАС внутрішньою проблемою, яка не підлягає обговоренню на міжнародному форумі згідно зі ст. 2 п. 7 Статуту ООН. Така позиція була характерною для Сполученого Королівства аж до 1961 р, коли Британія голосувала проти всіх резолюцій ГА ООН, що засуджували ПАС.

Наявним було прагнення Британії щодо тіснішого співробітництва з ООН стосовно її підлеглих територій – Камеруну, Танганьїки, Того та ін. В результаті 31 серпня 1957 р. було проголошено утворення незалежної Малайської Федерації, а вже в вересні Малайська Федерація була прийнята до ООН. В 1957 р. надана незалежність Того (в межах незалежної Гани), в 1961 р. Танганьїка стала незалежною державою, а частина британського Камеруну була приєднана до незалежної Нігерії, інша частина – до Республіки Камерун. Британія стала першою країною, що уклала державну економічну угоду з Малайською Федерацією.

Важливим кроком в діяльності ООН щодо деколонізації стало прийняття Декларації про надання незалежності колоніальним країнам та народам (резолюція 1514 (XV) від 14 грудня 1960 р.). Того року до ООН вступили 17 нових незалежних держав з числа колишніх колоній. Разом з іншими вісьмома державами Велика Британія утрималась від голосування за прийняття названої Декларації, пояснюючи свою позицію неготовністю колоній до набуття незалежності з застереженням щодо надто поспішної позиції ООН в здійсненні такого кроку.

Таким само чином Британія поставилася і до утворення в 1961 році Спеціального комітету з питань щодо втілення Декларації про надання незалежності колоніальним країнам та народам (резолюція 1654 (XVI) від 27 листопада 1961 р.). Більшість територій, яких безпосередньо стосувалася Декларація (40 з 64), були британськими володіннями. При утворенні Комітету 17-ти держав (1961 р.) та при розширенні його до 24 членів (1962 р.) британський представник заявив, що Англія не дозволить Комітетові втручатися у справи територій, що перебувають під її врядуванням [2].

І все ж, в 1960-х роках спостерігається суттєва еволюція британського сприйняття неминучих процесів деколонізації, що «швидко набували обертів», особливо на африканському континенті. Свідченням цього є відома промова консервативного Прем'єр-міністра Г. Макміллана в Кейптауні 3 лютого 1960 р. під символічною назвою «Вітер змін». В 1961 р. Британія погодилась надавати інформацію ООН з питань політичного та конституційного розвитку своїх несамоврядних територій. Починаючи з травня 1961 р., Британія перестає вважати політику апартеїду в ПАР питанням внутрішньої юрисдикції цієї країни.

Водночас Міністр закордонних справ А. Дуглас-Х'юм в своєму виступі перед членами Асоціації сприяння ООН в грудні 1961 р. в Бервік-он-Твід говорив не лише про «кризу довіри» в ООН, а також про те, що Декларація про надання незалежності колоніальним країнам та народам та інші документи свідчать про майже повну відсутність відповідальності її авторів.

В жовтні 1961 р. Гана вперше поставила в IV Комітеті ГА ООН питання про надання інформації про ситуацію в Південній Родезії. Британія не лише проголосувала проти відповідної резолюції Генеральної Асамблеї, але й її представник в IV Комітеті Асамблеї заявив, що в разі тиску ООН на Британію уряд її Величності буде змушений припинити співробітництво щодо колоніальних проблем [3]. Консервативний уряд Британії бачив свій обов'язок в захисті Родезії навіть від словесного втручання ООН. В березні 1953 р. питання майбутнього Родезії та Ньясаленду обговорювалось на спеціальній конференції в Лондоні.

В вересні 1963 р. Англія застосувала право вето при голосуванні проекту резолюції Гани, Марокко, Філіппін, яка закликала британський уряд не передавати своїй колонії Південній Родезії будь-яких повноважень або атрибутів суверенітету до утворення там уряду, який представляє всіх мешканців колонії.

В грудні 1963 р. ГА ООН розглянула аденське питання і закликала англійський уряд скасувати антидемократичні закони, негайно припинити репресії, визнала право Адена на самовизначення й незалежність. Однак, в 1963 р. Британія не дозволила утвореному підкомітетові Комітету 24-х відвідати Британську Гвіану та Аден, а в 1961 р. заперечувала виступ петиціонерів з Британської Гвіани в IV Комітеті ГА ООН. Консерватори докладали чимало зусиль для зриву виконання резолюції РБ щодо Конго наприкінці 1961 р. Водночас Британія намагалася блокувати обговорення проблеми про стан в португальських колоніях, на чому наполягала більшість членів ООН.

Ситуація помітно змінилася з приходом до влади лейбористського уряду в 1964 р. Так, одним з задекларованих принципів лейбористів було усвідомлення необхідності налагодити співробітництво з країнами «третього світу» в ООН. Уряд Г. Вільсона визнав компетенцію ООН щодо своїх колоніальних володінь і відмовився від посилань на «внутрішню компетенцію» за ст. 2(7) Статуту.

В 1963 р. в Комітеті ООН з деколонізації було порушене питання стосовно Гібралтару. Згодом Велика Британія дарувала Гібралтару Конституцію, згідно з якою функції Законодавчих зборів і Міської ради поєднувалися в новоутвореному органі – Палаті зборів, місцевому органі законодавчої влади. Згідно з Конституцією, Главою Гібралтару залишався англійський монарх, представлений губернатором, який є водночас і головнокомандувачем збройних сил. Влітку 1963 р. британський уряд заявив, що Мальта отримає незалежність 31 травня 1964 р. В травні 1963 р. набула незалежності Кенія. В грудні 1963 р. отримав незалежність Занзибар, який до того був британським протекторатом.

Відтак в 1966 Британія погодилась на діяльність місії ООН в Адені та Фіджі, погодилась прийняти допомогу ООН в забезпеченні незалежності Південної Аравії, не дозволивши, однак, представникам Комітету 24-х відвідати Ангілли (Вест-Індія).

Лейбористський уряд визнав рішення ООН від 1963 р. про заборону продажу зброї ПАР. Британія передала на розгляд ООН родезійське питання і виступила автором проекту двох резолюцій 1966 та 1968 рр. про обов'язкові економічні санкції проти бунтівників – білих поселенців. Водночас Британія відмовилась від застосування зброї для ліквідації расистського заклоту в Південній Родезії, на чому наполягала значна кількість держав ООН. Варто наголосити, що пропозиції Британії щодо мирного вирішення міжнародних спорів, з якими вона виступала, починаючи з XX сесії Генеральної Асамблеї, повністю відповідали принципам Статуту ООН.

Вирішення проблем Півдня Африки в діяльності ООН і позиція Британії

Впродовж 1964–1970 рр. британські представники в ООН постійно виступали проти визначення конкретного терміну надання незалежності колоніальним територіям, що залишалися, виступали проти ліквідації іноземних військових баз в колоніях.

З поверненням в 1970 р. до влади консерваторів ставлення Британії до антиколоніальної діяльності ООН помітно змінюється. Британія поновила переговори з лідером родезійських расистів Я. Смітом. Консерватори відмовилися визнати консультативний висновок Міжнародного Суду (червень, 1971 р.) про недійсність мандата ПАР в Намібії. Британія поновила поставки зброї ПАР, а в жовтні 1973 р. заблокувала пропозицію африканських держав щодо виключення Південної Африки з ООН.

Як відомо, 21 жовтня 1970 р. XXV сесія Генеральної Асамблеї прийняла «Програму дій щодо повного втілення Декларації про надання незалежності колоніальним країнам та народам» (резолюція 2621 (XXV)). Велика Британія проголосувала проти програмного документа ООН разом з США, Австралією, Новою Зеландією та ПАР. В результаті 11 січня 1971 р. США та Велика Британія вийшли зі складу Комітету 24-х.

Впродовж 1960–1970-х років на порядку денному ООН дуже гостро постає проблема Південної Африки. Провідні монополії, що мали суттєві економічні інтереси в Родезії та ПАР, здійснювали тиск на британський уряд стосовно його політики щодо Півдня Африки. В результаті лейбористський уряд, що прийшов до влади в 1964 р., був не в змозі попередити одностороннє проголошення незалежності в 1965 р. расистським режимом Я. Сміта при підтримці з боку ПАР. В зв'язку з цим Прем'єр-міністр Г. Вільсон визнав право ООН вирішувати родезійську проблему. На засіданні РБ Міністр закордонних справ М. Стюарт також звернувся до всіх держав з закликом не визнавати нелегітимний режим в Родезії, заборонити родезійський імпорту до своїх країн і підтвердив, що ООН компетентна вирішувати родезійську проблему, хоча її остаточне рішення має належати Британії.

Очевидна половинчастість заходів щодо родезійської проблеми, продемонстрована Великою Британією, викликала незадоволення африканських делегатів та інших членів Організації. РБ звернулася до англійського уряду з наполяганням припинити заклот. При цьому прийнята резолюція № 217/1965 від 20 листопада 1965 р. закликала до конкретних заходів, спрямованих на приборкання расистського режиму.

Лейбористський уряд був змушений відреагувати на ці заходи і наприкінці 1965 р. заборонив імпорту нафти та нафтопродуктів на територію Родезії. В квітні 1966 р. на пропозицію Великої Британії Рада Безпеки прийняла резолюцію № 221/1966, яка надавала право Британії щодо застосування сили для запобігання прибуття до Бейри суден з нафтою для Південної Родезії. На засіданні РБ в грудні 1966 р., скликаному за ініціативою Сполученого Королівства, британський представник, керуючись ст. 41 Статуту ООН, вніс пропозицію щодо запровадження часткових економічних санкцій проти Південної Родезії з заборонаю на родезійський імпорту тютюну, хрому, міді, заліза, азбесту, цукру, м'яса, шкіри та заборонаю на ввезення до Родезії зброї та боєприпасів. До цього списку афри-

канськими представниками були додані літаки та автомобілі та ембарго на ввезення нафти, і 16 грудня резолюція № 232/1966 була прийнята.

Водночас 20 грудня 1966 р. через Палату Громад Британського Парламенту був проведений закон щодо утвердження санкцій РБ, спрямованих проти режиму білої меншості в Родезії.

Але через неефективність часткових санкцій РБ змушена була знов звернутися до розгляду родезійської проблеми, і в 1968 р. Лорд Карадон висунув свій проект резолюції з планом обов'язкових всеосяжних санкцій проти Родезії, який і було покладено в основу прийнятої резолюції РБ № 253/1968. Таким чином, Британія відкрито засудила режим Я. Сміта, визнала компетенцію ООН на власній колоніальній території, підтримала обов'язкові санкції проти Родезії, виступивши автором обох резолюцій щодо антиродезійських санкцій, не дивлячись на значні матеріальні й фінансові збитки, спричинені припиненням торгівлі та фінансових зв'язків з Родезією.

При цьому британські уряди наполегливо заперечували запровадження будь-яких санкцій проти ПАР, яка, як ставало час від часу відомим, сприяла і надавала підтримку родезійському режиму. При підтримці ПАР в березні 1970 р. Південна Родезія проголосила себе республікою.

З приходом до влади консерваторів на чолі з Е. Хітом (1970 р.) Британія відновила продаж зброї ПАР, розпочала переговори з Я. Смітом. 24 листопада 1971 р. було укладено угоду між британським Міністром закордонних справ А. Дуглас-Х'юмом та Я. Смітом, згідно з яким Британія відмовлялася від санкцій проти ПАР, запроваджених ООН, та прямувала до визнання незалежності Родезії. Проект резолюції африканських держав, поданий до Ради Безпеки у відповідь на угоду Х'юма–Сміта, було провалено через застосування вето Британією.

З поверненням до влади лейбористів у зовнішній політиці стосовно Півдня Африки спостерігалися деякі зміни. Уряд Вільсона оголосив про перегляд її напрямків. Англія відновила ембарго на продаж зброї ПАР і підтримала резолюцію РБ № 418 від 4 листопада 1977 р. щодо запровадження обов'язкових санкцій на продаж зброї ПАР, але продовжувала заперечувати економічні санкції.

Стосовно Намібії (Південно-Західної Африки), позиція Великої Британії виглядала також непослідовною. Як відомо, СК утрималось при голосуванні резолюції ГА ООН 2145 (XXI) від 27 жовтня 1966 р. щодо права Намібії на незалежність та припинення дії мандата ПАР з передачею цієї території під врядування ООН. В січні 1967 р. спеціальна сесія Генеральної Асамблеї утворила Раду з Південної Африки. 3 червня 1968 р., коли Південно-Західна Африка була перейменована в Намібію, Рада отримала назву Ради ООН з Намібії.

В 1969 р. Британія знов утрималась від голосування резолюції РБ щодо виведення адміністрації ПАР з Намібії та резолюції № 283 (1970) з закликом до іноземних компаній до утримання від капіталовкладень в економіку Намібії. В підтримку таких резолюцій (резолюція № 366 від 17 грудня 1974 р. та № 385 від 30 січня 1976 р.) щодо виведення адміністрації ПАР з Намібії та встановлення врядування з допомогою ООН Британія голосувала пізніше, вже з поверненням лейбористів до влади в 1974 р.

В квітні–травні 1978 р. Британія разом з чотирма іншими західними державами вніесли на розсуд спеціальної сесії ГА ООН по Намібії розроблений план щодо створення сил ООН для Намібії кількістю 10 тисяч осіб, запровадження спеціального представника ООН для Намібії, який мав підтримувати зв'язки з адміністрацією ПАР та проведення загальних виборів до надання незалежності. Цей план був прийнятим СВАПО (Народною організацією Південно-Західної Африки), яку ГА ООН ще в 1973 році визнала «єдиним законним представником намібійського народу», але не задовольнив лідерів ПАР. Прове-

дені зі ініціативою ПАР вибори 1978 р. в Намібії не були визнані міжнародним співтовариством.

Щодо тривалої родезійської проблеми, для її безкровного врегулювання лейбористський уряд в 1976 р. опублікував «план Келлагена». Через співпрацю з США останній було доповнено «планом Кіссінджера». Запропонований англо-американський план, однак, не задовольнив ані лідерів національно-визвольних рухів, ані голів низки африканських держав, що було продемонстровано в Женеві, під час конференції під проводом постійного представника Британії в ООН А. Річарда.

Наступна британська ініціатива щодо врегулювання родезійської кризи полягала в розробці англо-американських пропозицій, опублікованих 1 вересня 1977 р., де була визнана необхідність вільних виборів та впорядкованого і мирного переходу до незалежності впродовж 1978 р., відмови Я. Сміта від влади та повернення до законності, запровадження британським урядом адміністрації на перехідний період, запровадження фонду розвитку для відновлення економіки країни. Пропозиції передбачали присутність в Родезії представників ООН та військові сили ООН впродовж перехідного періоду.

Лідери Патріотичного фронту Д. Нкомо та Р. Мугабе не погодилися з низкою пропозицій, включаючи надання влади англійському комісару-резиденту впродовж перехідного періоду, а також присутність представника Генерального секретаря ООН та збройних сил ООН в країні. Тому мальтійська зустріч 1978 р. лідерів Патріотичного фронту з британським Міністром закордонних справ Д. Оуеном та послом США при ООН Е. Янгом при участі представника Генерального секретаря ООН не мала успіху. На XXIII сесії Генеральної Асамблеї ООН Д. Оуен знов порушив питання про можливість надсилання до Родезії сил ООН згідно з англо-американським планом 1977 р.

Консервативний уряд М. Тетчер ініціював проведення в 1979 р. в Лондоні конституційної конференції (вересень–грудень 1979 р.) з проблем Родезії, де взяли участь керівники Патріотичного фронту, уряду Я. Сміта та британський Міністр закордонних справ Лорд Каррінгтон. В результаті було досягнуто принципової згоди щодо проведення загальних виборів під контролем сил Співдружності, призначення англійського губернатора на перехідний період, припинення збройної ворожнечі між партизанами Патріотичного фронту та родезійськими військами. Було також вирішено, що в майбутньому парламенті 80 з 100 місць належатимуть африканській більшості. Тому британський уряд негайно заявив про одностороннє скасування санкцій проти Родезії, запроваджених РБ ООН в 1968 р. Така акція була розцінена деякими членами ООН як порушення резолюції РБ, оскільки лише Рада Безпеки правомочна скасовувати власні рішення. Водночас через запевнення Британії щодо забезпечення проведення гідних виборів в Родезії, РБ скасувала санкції.

Так, формально Лондон очолив заключний етап політичного врегулювання в Родезії. Вибори 27–29 лютого 1980 р. показали перемогу сил Патріотичного фронту, і Р. Мугабе сформував перший незалежний уряд Зімбabwe. 18 квітня 1980 р. була проголошена незалежність Зімбabwe, Президентом країни став К. Банана.

В листопаді 1989 р. відбулися вибори в Намібії, де взяли участь 90 % населення. В результаті виборів перемогу отримала СВАПО, і 21 березня 1990 р. була проголошена незалежність Намібії. Президентом Республіки Намібія було обрано С. Нуйому.

Індо-пакистанський конфлікт і роль Британії в його врегулюванні

При висвітленні деколонізаційного аспекту в діяльності ООН окремого розгляду потребує розвиток подій в Індії – найбільшій та найбагатшій частини Британської імперії, де багаторічний розвиток національно-визвольних рухів явив результатом надання незалежності Індії в 1947 р. та утворення на її території двох суверенних держав – Індії та Пакистану.

Питання Кашміра вперше було поставлено на порядок денний Ради Безпеки ООН в 1948 р. саме за наполяганням Великої Британії. Сутність проблеми полягала в тому, що на момент проголошення незалежності двох держав не було вирішене питання щодо майбутньої приналежності князівства Джамму і Кашмір до одної з новоутворених незалежних держав. Питання про те, до якої саме держави мало бути приєднаним назване князівство, широко обговорювалося у владних і політичних колах, але єдиного підходу щодо мети якоїсь з сторін та відповідних дій, що мали місце, не було [4]. Йшлося про єдність Індостану і водночас про розподіл Британської Індії на дві держави.

Тривалий збройний конфлікт розпочався 22 жовтня 1947 р. з вторгненням в Кашмір озброєних племен з території Пакистану.

20 січня 1948 р. Рада Безпеки ООН прийняла резолюцію № 39 (1948) про створення Комісії ООН по Індії та Пакистану, яка була підтримана і англійським представником РБ. В квітні 1948 р. була прийнята наступна резолюція № 47 (1948) стосовно проведення плебісциту в Кашмірі під наглядом ООН після припинення воєнних дій та виведення пакистанських військ. 13 серпня 1948 р. було досягнуто угоди про перемир'я та припинення вогню, а в серпні 1949 р. встановлено лінію припинення вогню.

Така ситуація була сприятливою для держав, але остаточного вирішення проблеми досягнуто не було. Кашмірська проблема неодноразово поставала на порядку денному – в 1953, 1957 рр., аж до 1965 р. Водночас Велика Британія намагалась вирішити зазначену проблему силами Співдружності. При цьому СК було змушене лавірувати між Індією та Пакистаном, намагаючись задовольнити обидві держави, оскільки обидві були важливими як в економічному аспекті, так і для майбутнього Співдружності. При цьому Британія постійно підтримувала діяльність представників ООН в Кашмірі, наголошуючи на своїй нейтральності у конфронтації між двома членами Співдружності – Індією та Пакистаном.

Загострення ситуації в Кашмірі спричинило зіткнення між Індією та Пакистаном в квітні 1965 р. в районі Качського Ранна, на південному заході кордону між двома державами. Завдяки медіаторській діяльності Прем'єр-міністра Г. Вільсона ситуація була тимчасово врегульована на Лондонській конференції Співдружності 1965 р.

Однак, в серпні 1965 р. конфлікт активізувався знов, що змусило Г. Вільсона виступити з офіційною заявою із звинуваченням Індії в агресії, а Генерального секретаря ООН У Тана двічі (9 та 16 серпня) звернутися до обох ворожих сторін із закликом про припинення ворожнечі.

У вересні 1965 р. Рада Безпеки прийняла дві резолюції – № 209 (1965) та 210 (1965), які було проігноровано ворожими сторонами. Візит Генерального секретаря до Індостану також не дав позитивних результатів. Конфронтація на Індостані була підсилена втручанням Китаю, який намагався висловити підтримку Пакистану.

Військові дії були припинені в результаті прийняття РБ резолюції № 211 від 20 вересня 1965 р. За ініціативою У Тана кількість військових спостерігачів в Кашмірі було збільшено, що було схвалено і представником Британії в РБ. На цьому тлі в січні 1966 р. Прем'єр-міністрами обох держав було підписано Ташкентську Декларацію, згідно з якою обидві сторони зобов'язувалися вирішувати спори мирними засобами та дотримуватись перемир'я, вивести війська на попередні позиції.

Індо-пакистанський конфлікт, на той раз зумовлений ситуацією у Східному Пакистані, знов з'явився на порядку денному ООН в 1971 р. Уряд Пакистану здійснив жорстокі репресії проти населення своєї східної провінції, яке виступало за надання автономії Східному Пакистану. Індо-пакистанські стосунки було значно ускладнено проблемою біженців. Це призвело до відкритої війни між двома державами. 4 грудня представники 9

держав, включаючи Велику Британію, наполягли на негайному скликанні засідання Ради Безпеки.

Британська позиція щодо вирішення конфлікту виявилась двоїстою. На початку конфлікту у Східному Пакистані британський уряд розглядав його внутрішньою справою Пакистану. Але дещо пізніше Британія виступила за повернення біженців і надала Індії фінансову підтримку у розмірі 14,75 млн. фунтів стерлінгів [5] для допомоги біженцям зі Східного Пакистану. Проти політики геноциду, що проводилась в Східному Пакистані, виступила і більшість держав Співдружності.

7 грудня 1971 р. ГА ООН прийняла резолюцію № 2793 (XXVI), яка закликала Індію та Пакистан до припинення ворожих дій, виводу військ на свої території та створення умов для повернення біженців. Британія утрималась від голосування цієї резолюції, пояснюючи таку позицію тим, що резолюція не надасть умов для врегулювання, а тому необхідно продовжити консультації в Раді Безпеки [6].

15 грудня 1971 р. Британія і Франція запропонували свій проект резолюції в РБ (док. S/10455), де поряд з вимогою припинення воєнних дій було представлено заклик до негайного всеосяжного політичного врегулювання. Але цей проект не був поставлений на голосування через капітуляцію пакистанських військ в Бангладеш і припинення бойових дій Індією, про що заявив індійський представник на засіданні РБ. Кінцевим результатом стало прийняття резолюції РБ № 307 від 22 грудня 1971 р., яка вимагала остаточного припинення ворожих дій і закликала до узгоджених акцій щодо повернення біженців.

В січні 1972 р. уряд Великої Британії офіційно визнав нову незалежну державу Бангладеш і згодом підтримав її прохання щодо надання членства в ООН.

Активна діяльність Сполученого Королівства в ООН щодо врегулювання індо-пакистанського конфлікту загалом свідчила про об'єктивне переусвідомлення і сприйняття тих процесів, що стали типовими для постколоніальних територій. Британія стала виявляти не лише сприяння волелюбним прагненням підлеглих територій, а й відчувала свою відповідальність за майбутнє колишніх імперських володінь.

Фолклендська війна

Військові дії, що розпочалися в 1982 році між двома державами – Сполученим Королівством та Аргентиною – посідають особливе місце у вивченні діяльності та досвіду ООН, оскільки вони цілеспрямовано велися двома членами ООН, що удалися до агресивних актів. Обидва члени ООН домагалися суверенітету над островами, які являли лише мінімальну цінність для кожного з них. Дії Аргентини – безсумнівно, дії Британії – спірно були порушенням Статуту ООН [7].

Захоплення Аргентиною Фолклендів було волаючим порушенням зобов'язань, що були взяті на себе кожним з членів ООН. Велика Британія стверджувала, що даний акт агресії підпадає під ст. 51 Статуту, яка передбачає (в якості винятку до ст. 2) можливість для держави-члена ООН вести війну в цілях самозахисту.

Але таке твердження вимагає окремого тлумачення, оскільки ні в Статуті ООН, ні в будь-яких інших документах Організації не дається визначення самозахисту чи самооборони. Британський уряд оголосив про свій намір повернути острови до своїх володінь та вжив всіх необхідних заходів для цього.

Варто наголосити, що у розв'язанні британсько-аргентинського збройного конфлікту ООН виконувала роль медіатора, яка, на жаль, виявилася невдалою. При цьому посередницька роль, що її виконувала ООН впродовж досить тривалого часу (адже конфлікт має давнє історичне коріння), складалася з декількох етапів.

В грудні 1965 р. ООН прийняла резолюцію № 2065, яка визнавала наявність спору між Аргентиною та Великою Британією і рекомендувала урядам цих держав негайно роз-

почати переговори для врегулювання ситуації мирним шляхом. Попри розпочатого переговорного процесу, подальшого висування декількох компромісних проектів з обох сторін, підписання двосторонніх угод, спрямованих на поліпшення соціальної структури островів, жодних позитивних або суттєвих результатів досягнуто не було.

Результатом багаторічного процесу невизначеності стала офіційна нота аргентинського МЗС, де йшлося: «Впродовж понад 15 років Аргентина з надією і в очікуванні на краще вела переговори з Великою Британією, виконуючи цим резолюцію ООН щодо вирішення територіального спору про приналежність островів. Нові пропозиції пропонували створити ефективну систему швидкого вирішення спору. Фактична відмова Великої Британії від аргентинських пропозицій від 27 січня трактується в Буенос-Айресі як небажання офіційного Лондона вирішувати спірні питання шляхом переговорів. При цьому уряд Аргентини вважає, що така позиція Великої Британії рано чи пізно стане причиною відкритої конфронтації між двома державами» [8]. 2 квітня, як відомо, розпочалися воєнні дії (з висадкою аргентинського десанту на островах) і тривали впродовж 74 днів.

Висадка аргентинського десанту спричинила з боку Британії розірвання дипломатичних відносин з Аргентиною, замороження аргентинських фінансових активів, припинення всіх фінансових операцій з Аргентиною, заборону на продаж зброї та військової техніки. Представник Великої Британії в ООН мав домогтися в РБ засудження аргентинської агресії. Головним, однак, було урядове рішення про направлення військової сили до Південної Атлантики. Прем'єр-міністр сформувала Військовий кабінет, куди, крім Маргарет Тетчер, увійшли Міністр оборони держави та командувачі видами збройних сил. Англійці прийняли рішення вирішити проблему за допомогою збройних сил, використовуючи також і зусилля своєї дипломатії.

Для характеристики процесу мобілізації та розгортання британських експедиційних сил достатньо навести слова М. Тетчер: «Швидкість, з якою ці сили було згуртовано, увійде до анналів англійської військової історії» [9].

Форін Офіс Великої Британії звернувся до РБ ООН з наполяганням щодо засудження акту агресії. 2 квітня 1982 р. посол Великої Британії в ООН Е. Парсонс в результаті активної діяльності домогся вигідної для своєї держави розстановки сил, і 3 квітня після дводенних дебатів Рада Безпеки ООН прийняла резолюцію № 502, в тексті якої наголошувалось на необхідності припинення ескалації конфлікту в районі Фолклендських островів. Урядам конфліктуючих сторін було запропоновано негайно припинити збройне протистояння і вирішити питання щодо приналежності островів шляхом переговорів. Аргентині було запропоновано негайно вивести свої війська з архіпелагу.

Перша група британських кораблів рушила до Південної Атлантики 5 квітня, незабаром там їх нараховувалося 100. На 7 квітня британці визначили 200-мільну зону відчуження навколо островів, а 12 квітня встановили блокаду.

16 квітня аргентинська сторона подала до Ради Безпеки ООН протест проти заяви Сполученого Королівства щодо місії британського флоту в південній Атлантиці.

26 квітня Генеральний секретар ООН П. де Куельяр закликав сторони припинити воєнне, запропонувавши наступного дня в якості компромісного рішення розмістити на островах цивільних та військових спостерігачів ООН.

Тим часом Велика Британія своїм офіційним зверненням S/15005 від 28 квітня повідомила Раду Безпеки ООН про посилення режиму, встановленого в зоні блокади Фолклендів.

29 квітня представники конфліктуючих сторін звернулися до РБ з доповідними записками S/15010 та S/15014 Перший документ містив заперечення СК проти прийнятого рішення 20-го консультативного зібрання міністрів закордонних справ країн ОАД. В дру-

гому Аргентина заперечувала посилення режиму, встановленого Британією в зоні блокади островів.

Подальші активні бойові дії розгорнулись 1 травня 1982 року.

6 травня було визначено конкретний план ООН щодо мирного врегулювання конфронтації. Його основу склали вимоги про негайне припинення вогню, виведення аргентинських військ з островів та британського флоту з Південної Атлантики, початок переговорів, скасування санкцій проти Аргентини. Під час переговорів пропонувалось запровадження на острови адміністрації, підзвітної ООН.

Період консультацій та переговорів, що було розпочато, не досяг будь-якого прогресу в діалозі. Останнє унеможливлювалось продовженням бойових дій, що велися, та взаємними звинуваченнями обох урядів. Кінцевим терміном посередництва Генерального секретаря була обрана дата 19 травня.

21 травня 1982 р. почалося ключове засідання РБ, присвячене врегулюванню кризи в Південній Атлантиці. Впродовж декількох днів розглядалися проекти мирних пропозицій, представлені низкою держав. Головним документом, що було прийнято, стала резолюція № 505 Ради Безпеки ООН від 26 травня 1982 р., в основу якого було покладено ірландський проект. Головною ідеєю документа був заклик до негайного обостороннього припинення військових дій і відновлення переговорів. Варто наголосити також на ролі Генерального секретаря, який намагався якомога успішніше виконати роль посередника у врегулюванні конфлікту.

28 травня Перес де Куельяр вручив аргентинській делегації документ, що містив головні британські вимоги, на що 30 травня Аргентина відповіла відмовою. 1 червня закінчився термін, передбачений резолюцією № 505 для припинення військової ворожнечі. Сторони продовжували взаємні звинувачення в неконструктивності та недостатньої гнучкості позицій.

Нова резолюція, що була запропонована Раді Безпеки спільними зусиллями, головним чином представниками Панами та Іспанії, так і не була прийнята.

В ході поглиблення англо-аргентинського збройного конфлікту не остання роль належала найближчому союзнику Великої Британії – Сполученим Штатам Америки, які надто активно підтримували Сполучене Королівство. Лондон і Вашингтон не прийняли ініціатив щодо встановлення на Фолклендських (Мальвінських) островах тимчасової адміністрації ООН з залученням військових контингентів, а також протидіяли загальним консультаціям, що проходили в ООН на рівні представників Англії та Аргентини за участю Генерального секретаря ООН Х. П. де Куельяра для забезпечення припинення військових дій в Південній Атлантиці. На думку дослідників, курс американської дипломатії в цьому питанні суперечив резолюції РБ № 505 (1982), яка, серед іншого, містила також і заклик до співробітництва з місією добрих послуг Генерального секретаря ООН, спрямований на мирне врегулювання конфлікту [10].

При оцінці характеру посередництва ООН, впродовж спроб мирного врегулювання конфронтації, акцентується увага на головних причинах, що призвели до невдачі зусиль Переса де Куельяра. Неузгодженість позицій Генерального секретаря та Ради Безпеки ООН в умовах, коли Велика Британія могла скористатися своїм правом вето, значно обмежувала діяльність посередника. Це спричинило неспроможність Генерального секретаря впливати на зміст пропозицій, що висувалися сторонами і значно відрізнялися від проекту ООН [11].

5 червня Генеральний секретар ООН востаннє спробував примирити обидві ворожі сторони. Він передав Президенту Аргентини своє спеціальне послання, де закликав Буенос-Айрес в односторонньому порядку припинити воєнні дії та вивести свої збройні сили з спірних територій. 6 червня військовий комітет Аргентини відхилив пропозицію Переса

де Куельяра. Водночас Хунта визнала доречним розпочати процедуру скликання Генеральної Асамблеї ООН. Але хід військових дій не дав здійснитися цим намірам.

За 74 дня тривалості конфлікту загинули троє мирних мешканців островів, 655 аргентинських та 255 британських військових. Війна за Фолклендські острови завдала удару по репутації ООН та поклала кінець тим уявленням про світовий порядок, який вона втілювала.

Британський уряд продемонстрував, що в умовах кризи велика й могутня держава не підтримуватиме дипломатичних зусиль ООН і не розглядатиме норми міжнародного права і статутні зобов'язання вище за свої національні інтереси й міжнародний престиж.

Для Великої Британії перемога в Фолклендській війні означала відновлення і зміцнення міжнародного статусу держави. Вона передусім продемонструвала готовність і вміння захищати свої колоніальні володіння, неприпустимість окупації їхньої території іншою державою, відповідальність за подальший розвиток підлеглих земель. Водночас це підняло рейтинг правлячої Партії консерваторів і особисто Прем'єр-міністра Маргарет Тетчер.

Таким чином, позиція, що її продемонструвала Велика Британія в ООН стосовно вирішення проблем деколонізації та захисту підлеглих територій, вирізняється певною непослідовністю та своєрідністю. З одного боку, наявним є бажання СК усвідомити незворотність явищ і змін, що розгорнулися в світі по закінченні Другої світової війни, та визначити власне місце в процесах деколонізації шляхом міжнародного співробітництва в рамках ООН. З іншого – вияви опору новим політичним тенденціям та демонстрація власної позиції, яка нерідко суперечила загальноновизнаним підходам та сприйняттю світової громадськості. Комплекс питань щодо колишніх імперських володінь не міг не сприйматися болюче з боку Сполученого Королівства. Велика Британія надто багато вклала для їхнього майбутнього розвитку, залишивши цінну спадщину, якою «третій світ» пишається і досі. Надбанням держав, що розвиваються, стала демократія, інститути парламентського правління, впорядковане законодавство, формування достатньо ефективних урядів, освіта і англійська мова. Небайдужість до своїх територій, підтримка їхнього добробуту демонструється Сполученим Королівством до цього часу. Це виступає одним з аспектів діяльності Британії в ООН та інших міжнародних організаціях.

Література

1. Статут Організації Об'єднаних Націй. Стаття 76 (б). – С. 49.
2. Rhodes J.R. Britain's Role in the UN / James R. Rhodes. – L., 1970. – Р. 41.
3. Соловьева Р. Г. Англия в Организации Объединенных Наций / Регина Григорьевна Соловьева. – М. : Изд-во «Наука», 1980. – С. 105.
4. Соловьева Р. Г. Англия в Организации Объединенных Наций / Регина Григорьевна Соловьева. – М. : Изд-во «Наука», 1980. – С. 91.
5. Соловьева Р. Г. Англия в Организации Объединенных Наций / Регина Григорьевна Соловьева. – М. : Изд-во «Наука», 1980. – С. 99.
6. Times. – 1971. – 20 December.
7. Кальвокоресси П. Мировая политика : 1945–2000 : в 2-х кн. / Питер Кальвокоресси. – М. : Междунар. отношения , 2003. – Кн. 1. – 2003. – С. 182.
8. Татарков Д. Конфликт в Южной Атлантике: Фолклендская война 1982 г. : Монография / Дмитрий Татарков. – К. : Изд. дом. «Румб», 2007. – С. 54.
9. Цит. за : Татарков Д. Конфликт в Южной Атлантике: Фолклендская война 1982 г. : Монография / Дмитрий Татарков. – К. : Изд. дом. «Румб», 2007. – С. 72.
10. ООН и современные международные отношения / [Жуков Г.П., Соловьева Р.Г., Назаркин Ю.К. и др.] ; под ред. Г. П. Жукова. – М. : «Наука», 1986. – С. 85–86.

11. Татарков Д. Конфликт в Южной Атлантике: Фолклендская война 1982 г. : Монография / Дмитрий Татарков. – К. : Изд. дом. «Румб», 2007. – С. 314–315.